

1 Uglovnica Högnigsberg na fotografiji oko 1896.-97. (MGZ)

The Högnigsberg house photographed around 1896 – 1897 (Zagreb City Museum)

Petar Puhmajer

Stambeno-poslovna uglovnica Matilde Hönigsberg u Frankopanskoj 2 u Zagrebu

Petar Puhmajer
Hrvatski restauratorski zavod
HR-10000 Zagreb, Ilica 44

UDK:728.3.025(497.521.2)(091)
[725.1:640.43/.44].025(497.521.2)(091)
72.035.4(497.521.2)

Izvorni znanstveni rad / Original Scientific Paper
Primljen / Received: 15. 9. 2022.

Ključne riječi: arhitektura, 19. stoljeće, historicizam, neobarok, kuća Matilde Hönigsberg, Zagreb, Hönigsberg i Deutsch

Keywords: architecture, 19th century, historicism, neo-Baroque, Matilda Hönigsberg's house, Zagreb, Hönigsberg and Deutsch

Članak govori o povijesti stambeno-poslovno-trgovačke kuće sagrađene 1894. na uglu Ilice i Frankopanske ulice u Zagrebu, prema projektu arhitektonskog atelijera *Hönigsberg i Deutsch*, za investitoricu Matildu Hönigsberg. Utvrđuje se izvorni izgled i prostorna organizacija kuće prema projektima za njezinu izgradnju i povijesnoj dokumentaciji te preinake koje je zdanje doživjelo od izgradnje do danas. U prizemlju kuće nalazila se znamenita kavana Bauer, okupljalište zagrebačke intelektualne scene, koja je, kao i stambeni dio, adaptirana u više navrata tijekom 19. i 20. stoljeća, među ostalim, 1930-ih godina prema projektima arhitekta Aleksandra Freudenreicha. Opisuju se okolnosti stradavanja kuće u potresu 2020. godine, kada je radi napuknuća ugaonog tornja morala biti demontirana krovna kupola. U zaključnom dijelu razmatraju se stilske karakteristike kuće u kontekstu arhitekture neobaroka u Zagrebu te pronalaze paralele i uzori u tadašnjoj prijestolnici Beču.

Izgradnja zagrebačkoga Donjeg grada u drugoj polovini 19. stoljeća značila je zamjenu postojećih klasicističkih kuća novim suvremenim višekaticama bogato oblikovanih pročelja, a time i novo mjerilo gradskog središta te nove urbanističke vizure. Formiranje Ilice kao glavne trgovačke ulice Donjega grada donijelo je, osim toga, i nove tipološke obrasce kuća i zgrada koje su u donjim etažama redovito imale poslovni, trgovački ili pak ugostiteljski prostor, a u gornjima stanovanje visokog standarda. Križanjem Ilice i Frankopanske ulice dominira neobarokna uglovnica Matilde Hönigsberg, na adresi Frankopanska 2 / Ilica 41, građena 1894. godine prema projektu tvrtke *Hönigsberg*

i *Deutsch* (sl. 1).¹ Kuća je karakteristična po aksijalnom istaku središnje zone, s erkerom na spoju dvaju pročelja, koji je donedavno nadvisivao toranj s kupolom, snažan vizualni akcent građevine. Unatoč mješovitoj stambeno-poslovnoj namjeni, prvi kat kuće koji zaprema jedan stan na površini cijele etaže, definiran funkcijom i oblikovanjem kao *piano nobile*, kao i zbog vrlo urbane i monumentalne vanjštine, kuća Matilde Hönigsberg može se okarakterizirati i kao palača.

Parcela na kojoj se nalazi današnja kuća bila je izgrađena već početkom 19. stoljeća jer je najranije zabilježena u popisu kuća iz 1809. godine, i to kao vlasništvo obitelji Fabić.² Tijekom 19. stoljeća kuća je ucrtana na planovima grada gdje se vidi da je bila jednokrlna i položena uz Ilicu te da se iza nje nalazilo dvorište.³ Pretpostavljamo da je bila katnica kao i većina iličkih kuća, izduženog tlocrta, zauzimajući i danas susjednu parcelu Ilica 41a. Kroz stotinjak godina promijenila je nekoliko vlasnika,⁴ a u njoj se nalazila poznata gostionica i prenočište *Zum Mohrenwirth* (nar. „Krcncu“).⁵ Posljednji vlasnik Josip Bernath prodao ju je početkom devedesetih godina obitelji Hönigsberg⁶ radi izgradnje današnje dvokatnice.

1 DOBRONIĆ, LELJA, 1983., 127.

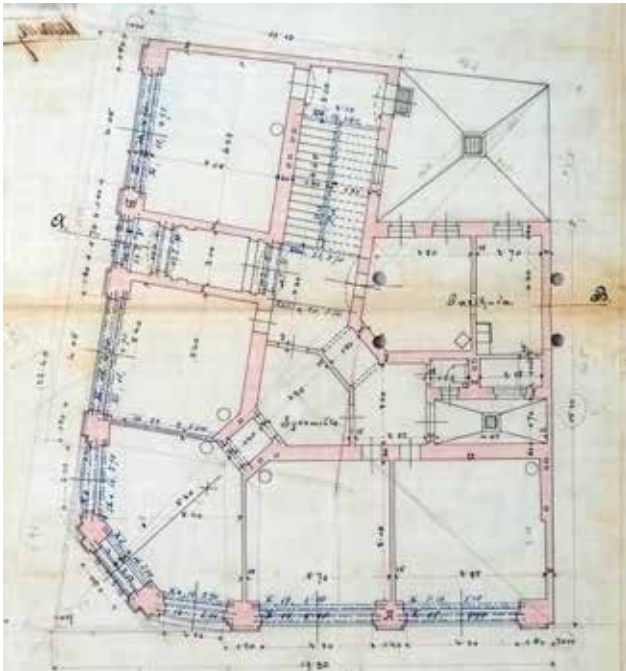
2 DOBRONIĆ, LELJA, 1959., 115.

3 Sačuvan je položajni nacrt kuće iz 1861. u vrijeme vlasnika Josipa Bernatha. Godine 1878. u njoj su uređivane nusprostorije. HR-DAZG, Gradsko poglavarstvo Zagreba, Gradski građevni odsjek (dalje. GPZ-GGO), Ilica 41.

4 Godine 1809. u vlasništvu je udovice Ivana Fabića, a u idućim desetljećima Ivana Sivčića te Stjepana Ožegovića koji ju drži do otprilike 1830., zatim Juraj Kiseljak s potomcima do 1850-ih. Tijekom druge polovine 19. stoljeća kao vlasnik se navodi Josip Bernath. Usp. DOBRONIĆ, LELJA, 1959.

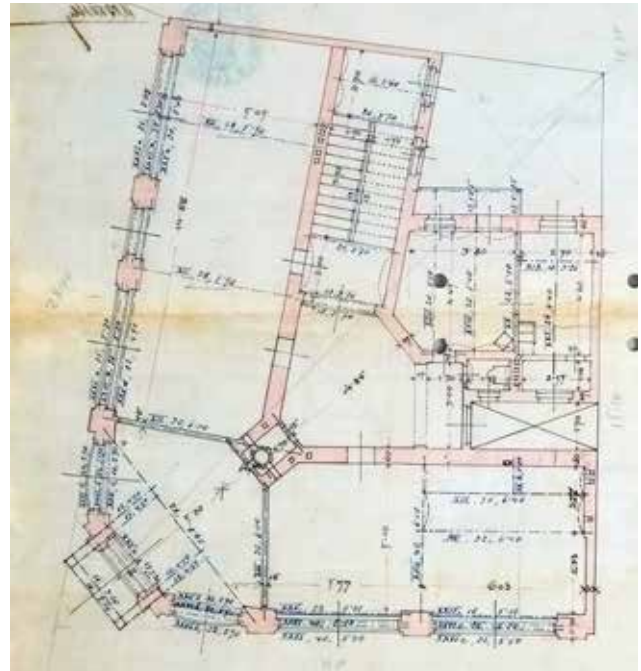
5 Na pročelju je bila drvena reklamna ploča („cimer“) s naslikanim crnačkim likom. U nju su dolazili gosti niže srednje klase. HIRC, DRAGUTIN, 2008., 575-577.

6 Stara je kuća već 1893. u vlasništvu Hönigsbergovih, pa je očito srušena krajem 1893. ili početkom 1894. godine. Usp. HR-DAZG, GPZ-GGO, Frankopanska 2b, *Položajni nacrt dvokatne kuće u Frankopanskoj ulici br. 2b*, 17. 7. 1893.

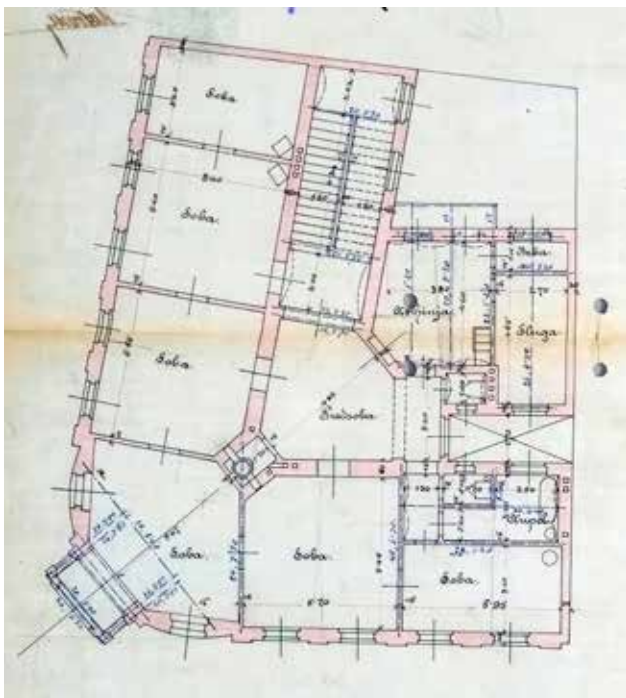
2 Tlocrt prizemlja, projekt za izgradnju, Hönigsberg i Deutsch, 1894. (Državni arhiv u Zagrebu)

Ground floor plan, construction design, Hönigsberg and Deutsch, 1894 (State Archives in Zagreb)

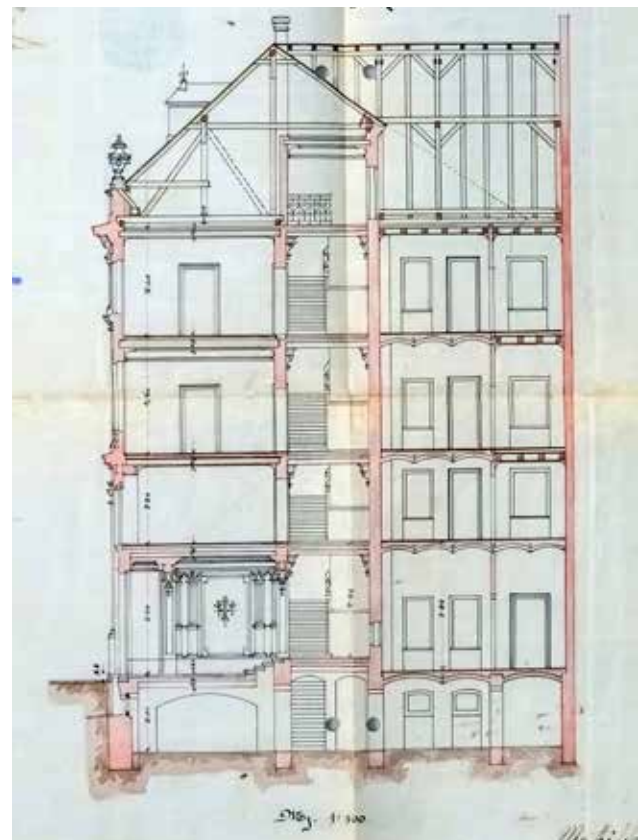
3 Tlocrt mezanina, projekt za izgradnju, Hönigsberg i Deutsch, 1894. (Državni arhiv u Zagrebu)

Mezzanine floor plan, construction design, Hönigsberg and Deutsch, 1894 (State Archives in Zagreb)

4 Tlocrt prvog i drugog kata, projekt za izgradnju, Hönigsberg i Deutsch, 1894. (Državni arhiv u Zagrebu)

First and second floor plans, construction design, Hönigsberg and Deutsch, 1894 (State Archives in Zagreb)

5 Presjek, projekt za izgradnju, Hönigsberg i Deutsch, 1894. (Državni arhiv u Zagrebu)

Sectional view, construction design, Hönigsberg and Deutsch, 1894 (State Archives in Zagreb)

OBITELJ HÖNIGSBERG – INVESTITORI I GRADITELJI

Židovska obitelj Hönigsberg značajno je obilježila povijest Zagreba u 19. i početkom 20. stoljeća. Znameniti arhitekt Leo (Lav) Hönigsberg (1861. – 1911.) s kolegom Julijem Deutschem osnovao je 1889. projektno-građevinsku tvrtku *Hönigsberg i Deutsch* te u Zagrebu ostvario velik arhitektonski opus.⁷ Njegovi roditelji, otac Mavro (1830. – 1892.), bankar i gradski zastupnik, te majka Matilda, rođena Kohn (1836. – 1912.),⁸ pojavljuju se kao investitori dviju zgrada koje je projektirao sâm Hönigsberg.⁹ Stambenu zgradu u Ilici 51-53a Hönigberg gradi za oca Mavra 1887. – 1888.,¹⁰ a stambeno-trgovačku kuću na uglu Ilice i Frankopanske za svoju majku Matildu 1894. godine, već tada u tvrtki s Deutschem. Premda obje imaju trgovačke prostore u prizemlju, prva je projektirana kao stambena zgrada s tri ulaza, a druga više kao obiteljska kuća, s jednim stanom u glavnoj etaži. Zasad nije poznato gdje su Hönigsbergovi roditelji stanovali, da li uopće u jednoj od ovih dviju zgrada, no po svemu sudeći obje su bile građene kao obiteljski nekretinski posao, za prodaju i najam stanova i poslovnih prostora.¹¹ Na to neizravno upućuje situacijski nacrt projekta susjedne kuće Zimmermann (danas Frankopanska 2a) iz 1893. na kojem se na sjevernoj parceli vidi stara kuća u Frankopanskoj 2, označena sa „Susjed g.g. Hönigsberg i Deutsch, kbr. 2“, a ne imenom Matilde Hönigsberg.¹² Prema tome su *Hönigsberg i Deutsch* već tada kupili tu staru kuću s namjerom da sagrađe novu, a kao investitor je potom u projektnoj dokumentaciji navedena Hönigsbergova majka. Budući da je Mavro Hönigsberg preminuo dvije godine ranije, Matilda je mogla samostalno stanovati u novoizgrađenoj kući u Frankopanskoj 2.

GRADNJA, PROJEKT I IZVORNI IZGLED KUĆE

Projekt kuće datiran je u 24. veljače 1894. godine, te potpisan i ovjeren žigom tvrtke *Hönigsberg i Deutsch arhitekti i graditelji*, uz ime investitorice Mathilde Hönigsberg. Projekt sadrži tlocrte podruma mezanina, prizemlja, prvog i drugog kata te poprečni presjek (sl. 2-5), a ujedno i detaljne nacрте dijelova zidane konstrukcije na uličnoj strani te drvenog

stubišta iz prizemlja u mezanin.¹³ Uporabna dozvola izdana je 30. rujna 1894., što znači da je građevina tada bila dovršena, a ista je godina zabilježena i u žbuci na pročelju tornjića u zoni vijenca. Tijekom 1894. nastala je i jedna fotografija Ilice gdje se zdesna naziru skele kuće Hönigsberg u izgradnji (sl. 6).

Hönigsbergov se projekt kuće znalački prilagodio položaju uz ugaoni rub trapezoidne parcele formiravši tlocrt osnove u obliku slova V.¹⁴ Dva krila, sjeverno i istočno, susreću se na uglu pod ostrim kutom, pri čemu se trgovačke i stambene prostorije nižu uz ulična pročelja, a hodnici i stubište uz dvorišna, s tim da se dvorište dodatno zapunjava volumenom koji sadrži servisne prostorije i one za posluđu. Zgrada se sastoji od podruma,¹⁵ prizemlja, mezanina i dva kata. Prizemlje je projektirano za dućane, s pet velikih prostorija, ostakljenih ploha prema ulici, pravokutnog formata, osim ugaone koja je poligonalna, a u istočnom krilu je i ulazni hodnik. Uz dvorišnu stranu bile su manje hodničke prostorije, spremište i stan pazikuće. U gornje etaže uspinje se širokim dvokrakim stubištem, s kovanom željeznom ogradom, a s čijeg se podesta na svakoj od gornjih etaža pristupa u središnje trapezoidno predvorje s ulazima u prostorije. Mezanin je namijenjen za poslovni prostor, a u njemu je vidljivo okrupnjavanje prostorija pa su na uličnoj strani dvije velike dvorane prema Ilici i Frankopanskoj te manja na samom uglu, dok su na dvorišnoj hodnici i više manjih pomoćnih prostorija. Prvi i drugi kat namijenjeni su za stanovanje, u tlocrtu su zamišljeni identično, iako je u prvom bio reprezentativniji stan. U njemu je šest velikih prostorija orijentirano prema ulici, od kojih su sve navedene kao „sobe“, a uz krajnju zapadnu prostoriju nalaze se kupaonica i zahod. Središnje predsoblje je označeno kao „predsoba“, a iz njega se također ulazi u kuhinju, izbu i sobu sluge na dvorišnoj strani te manju komoru koja je služila za loženje peći triju središnjih prostorija. Ugaona prostorija prema ulici na objema etažama zaprema i prostor unutar erкера (sl. 7), a to je ujedno i središnji salon svakog stana.

Unutrašnjost kuće morala je biti bogato uređena. Ulazni hodnik i stubište (sl. 8, 9) i danas su očuvali zidne i stropne ukrase, a sudeći prema prikazu na presjeku projekta, štukatura je bila predviđena i u dućanima u prizemlju. U hodniku su pravokutni zidni medaljoni obrubljeni profilacijom, a na ulazu u stubište dvije su konzole s motivima rokaja.

7 DOBRONIĆ, LELJA, 1965., 1-80.

8 IVELJIĆ, ISKRA, 2007., 194. *Hönigsberg, Lavoslav (Lav, Leo), u: Židovski biografski leksikon, online verzija, pristupljeno 1. rujna 2021.

9 Premda nacrti nose zajednički potpis i žig oba arhitekta, nema sumnje da je projekt izradio Hönigsberg. Poduzeće *Hönigsberg i Deutsch* s vremenom je zaposlilo brojne suradnike pa za neke projekte nije sasvim jasno utvrđeno autorstvo, a najveći korak do sada je napravljen u identifikaciji radova arhitekta Vjekoslava Bastla u sklopu ovog poduzeća. Usp. PAVKOVIĆ, MARTINA, 2017., 43-58.

10 DOBRONIĆ, LELJA, 1983., 108-109, 129.

11 Nije bilo neobično da su i najreprezentativnije zagrebačke palače tog vremena bile davane u najam, poput palače Buratti ili palače Vranyczany na Zrinjevcu. IVELJIĆ, ISKRA, 2007., 380; BAGARIĆ, MARINA, 2013., 150-151, 155.

12 Usp. HR-DAZG, GPZ-GGO, Frankopanska 2b, *Položajni nacrt dvokatne kuće u Frankopanskoj ulici br. 2b*, 17. 7. 1893.

13 HR-DAZG, GPZ-GGO, Frankopanska 2, *Nacrt za gradnju gospoje Mathilde Hönigsbergove na uglu Ilice i Frankopanske ulice*, Hönigsberg i Deutsch, 24. 2. 1894. HORVAT LEVAJ, KATARINA, 2021., 42.

14 Zgrada je zidana opekom, a međukatne konstrukcije, kao što na to ukazuje poprečni presjek, drveni su grednici te mjestimično spomenuti pruski svodovi. Stubište je izvedeno kamenom na konstrukciji od željeznih traverzi osovljenih na podeste, dok su podesti također od traverzi, oslonjeni na bočne zidove. Podrumске prostorije većinom imaju pruske svodove, a takvi se javljaju i mjestimično na gornjim etažama, ali uglavnom u servisnim prostorijama s dvorišne strane.

15 Podrumski se prostori nalaze ispod čitave kuće, a u projektu su ondje naznačene vodovodne i kanalizacijske cijevi te praonica.

6 Fotografija Ilice kod križanja s Frankopanskom ulicom na kojoj se vide skele kuće u izgradnji, 1894.
Photograph of the corner of Ilica and Frankopanska streets at the time of the building's construction with visible scaffolding, 1894

7 Interijer salona u prvom katu, 2021. (foto: J. Kliska)
Interior of the drawing room at the first floor, 2021 (photo: J. Kliska)

Stubište ima bogato dekoriranu kovanu željeznu ogradu, popločano je keramičnim pločicama s višebojnim uzorkom, a na prozorima su mramorne klupčice i stolarija s ornamentiranim brušenim staklima. U gornjim etažama štukatura se u projektu ne nazire, pa se može pretpostaviti da su zidovi stanova bili oslikani ili pak prekriveni tapetama, što je bilo uobičajeno 90-ih godina 19. stoljeća u interijerima imućnog građanstva. U stanu na prvom katu i danas je sačuvano nekoliko vrijednih kaljevih peći s kraja 19. stoljeća,¹⁶ koje sličice pećima zagrebačke tvornice keramike Kallina.

Pročelja kuće zabilježena su na više fotografija s kraja 19. i početka 20. stoljeća, a najstarija je snimljena neposredno po izgradnji (sl. 1).¹⁷ Na njoj se vidi da su visoka uska dvokatna pročelja s mezaninom centrirana na središnjem uglu, gdje se kroz prvi i drugi kat ističe pravokutni erker koji se nastavlja iznad vijenca u tornjič natkriven osmerostranom limenom kupolom. Plohe prizemlja raščlanjene su velikim ostakljenim ploham, a one mezanina nešto manjima, sukladno visini etaže.¹⁸ Na prvom katu nizovi su prozora s balustradom na parapetima te nadstrešnicama bogate ornamentacije u obliku lisnatih kartuša. Na prozorima drugog kata javljaju se segmentni zaključci i volutni zaglavni kamenovi. Izrazitog je plasticiteta zona friza i vijenca gdje su cijelom duljinom

lisnate girlande naizmjenično s kartušama i ženskim glavama. Kordonski je vijenac zaključen parapetnom ogradom, izvorno s velikim vazama koje su davale pročelju izuzetnu eleganciju, ali ih danas više nema.

Druga bitna promjena u odnosu na prvobitno stanje jest zidna ploha obrađena vidljivom opekom koja je danas prekrivena žbukom, a izvorno je krasila prvi i drugi kat. Vidljiva opeka ili pak tekstura opeke izvedena u žbuci sugerira uobičajeno obojenje takvih pročelja u crveno-žutoj kombinaciji, s crveno bojenom opečnom plohom te žuto bojenim ostalim elementima.¹⁹ Valja spomenuti da jedna kolorirana razglednica iz oko 1902. prikazuje upravo takvo obojenje kuće (sl. 10), iako ona ne mora nužno biti vjerodostojan dokument, budući da su se razglednice kolorirale naknadno. Izvornu obradu ploha i kolorit na pročeljima trebalo bi svakako utvrditi konzervatorskim istraživanjima prije obnove.

KAVANA BAUER

Prizemlje kuće prvotno je bilo namijenjeno za trgovački prostor, pa već i najranija povijesna fotografija pokazuje da se prema Frankopanskoj nalazio dućan s odjećom zvan „Englezki magazin“. Tek koju godinu kasnije prizemlje je

¹⁶ HORVAT LEVAJ, KATARINA, 2021., 43-47.

¹⁷ MGZ, Zbirka fotografija, *Album Agramer Neubauten, entworfen und ausgeführt von Hönigsberg & Deutsch, Architekten u. k.u.k. Hofbaumeister, 1896-97.*, autor fotografije: Dragutin Karlo Inkiostri, inv. br. 2421/13.

¹⁸ Sačuvan je i projekt Hönigsberga i Deutscha za ulazna vrata koja odgovaraju današnjima. Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, planoteka, arhiva Aleksandra Freudenreicha, Frankopanska 2.

¹⁹ Primjeri takve kolorističke obrade su zgrada bivšeg Lučbenog zavoda na Strossmayerovu trgu 14 (danas Knjižnica HAZU) građena prema projektu Hermanna Bolléa (1883.-83.), u izvedbi Hönigsberga i Deutscha, te kuća Čeh u Medulićevoj 22 koju su projektirali i izveli Hönigsberg i Deutsch (1887.-88.). Takve su mogle biti kuća Lovrenčić u Gajevoj 32 (Grahor i Klein, 1879.), kuća Wasserthal-Baumgärtner na Jelačićevu trgu 8 (Rupert Melkus, 1882.) i kuća u Jurišičevoj 12. Na potonjim trima nisu dosad provedena konzervatorska istraživanja kako bi se to moglo sa sigurnošću potvrditi.

8 Ulazni hodnik, 2021. (foto: J. Kliska)
Entrance hallway, 2021 (photo: J. Kliska)

9 Stubište, 2021. (foto: J. Kliska)
Staircase, 2021 (photo: J. Kliska)

gotovo u cijelosti prenamijenjeno za kavanu.²⁰ Antonia i Wilhelm Bauer otvorili su ondje *Kavanu Bauer* za koju su adaptaciju izveli *Hönigsberg i Deutsch* prema projektu datiranom 15. travnja 1897. (sl. 11).²¹ Projekt je obuhvatio rušenje pregradnih zidova između prostorija orijentiranih prema ulici, pri čemu je stvorena jedna velika L dvorana, a njoj su pridodane i dvorišne prostorije poput nekadašnjeg unutrašnjeg predvorja koje je postalo kuhinja, te sanitarni čvor u zapadnom dijelu koji je uređen probijanjem novih otvora te natkrivanjem manjeg svjetlarnika. Interijer kavanae zabilježen je na povijesnim fotografijama, ujedno tiskanima kao razglednice, a morale su nastati upravo 1897. godine (sl. 12).²²

Šank se nalazio odmah nasuprot ulazu, na ugaonom dijelu s prolazom prema kuhinji te je bio rađen kao drvorezbarski rad, baš kao i zidne oplata visokih parapeta na zidovima. U

dijelu prema Frankopanskoj ulici nalazilo se otprilike devet okruglih većih i manjih stolova s *Thonet* stolcima te jedna kružna peć i vješalica za kapute uza zapadni zid.²³ Gornji dijelovi zida i strop bili su ukrašeni zidnim slikama, po tri oslikana polja u ornamentiranim rokajnim okvirima, od kojih se u središnjima naziru figuralne scene, a na bočnima pejzaži. Sjeverni dio kavanae služio je kao sala za biljar pa se ondje vide dva velika stola za biljar te više malih kavanskih stolića sa stolcima. Ondje su na južnom zidu bile drvene oplata, a na zapadnom veliko trodijelno ogledalo sa satom na vrhu. Zidovi su i ovdje su bili oslikani, na južnoj strani ponovno trima rokajnim poljima s figuralikom.²⁴ Zasad nam nisu poznata imena umjetnika i obrtnika koji su uredili ovaj prostor, no može se pretpostaviti da je riječ o onima koji su uobičajeno surađivali s *Hönigsbergom i Deutschom* pri opremljenju interijera njihovih građevina.

²⁰ Kavanski život u Zagrebu ima tradiciju još od 18. stoljeća, kada su prvi takvi lokali uspostavljeni na Gornjem gradu te na Harmici (Jelačićevu trgu) gdje je bilo stočno sajmište. Tijekom druge polovine 19. stoljeća više je elegantnih kavana otvoreno u Donjem gradu, bilo samostalnih ili u sklopu hotela. Rad kavana i krčmi zakonski je reguliran tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća. MARUŠEVSKI, OLGA, 2003., 100-115; SABOTIČ, INES, 2007., 26-27, 46-62.

²¹ HR-DAZG, GPZ-GGO, Frankopanska 2, *Nacrta za preuredbu prizemnih dućanskih prostorija u kavanu u kući gđe Matilde Hönigsberg u Zagrebu, ugaollica i Frankopanska ulica*, Hönigsberg i Deutsch, 15. 4. 1897.

²² Razglednica u Muzeju grada Zagreba bila je ispisana 13. siječnja 1898. pa je vjerojatno tiskana u prethodnoj godini. MGZ, Zbirka fotografija, br. 72697.

²³ O interijerima zagrebačkih kavana: SABOTIČ, INES, 2007., 196-197. Poznata je zagrebačka tvrtka „Bothe & Ehrmann“ izrađivala namještaj za javne prostore poput hotela i kavana upravo od 90-ih godina 19. stoljeća pa nije nemoguće de iz nje potječe i namještaj za *Kavanu Bauer*. IVELJIĆ, ISKRA, 2007., 376.

²⁴ Zbog zidnih oslika je, čini se, upravo *Kavana Bauer* među posjetiteljima bila prozvana „zagrebačkom Sikstinskom kapelom“. SABOTIČ, INES, 2007., 197.

10 Detalj razglednice s prikazom pročelja kuće Hönigsberg na kojoj je vidljivo crveno obojenje, oko 1902. (privatni album)

Postcard depicting the Hönigsberg building façade painted red, detail, around 1902 (Private photo album)

Tek dvije godine poslije otvaranja kavane uslijedila je nova adaptacija (sl. 13).²⁵ Godine 1899. probijen je zapadni vanjski nosivi zid prema susjednoj kući Friedmann, čime je kavanski prostor proširen prema zapadu, a isto tako je probijen zid istočne prostorije na Frankopanskoj ulici prema unutrašnjem predvorju.²⁶ Taj dio kavane zabilježen je i na povijesnoj fotografiji interijera oko 1900. godine (sl. 14), gdje se vidi identična zidna dekoracija na južnom zidu te veliki otvor na zapadnom zidu gdje je očito sva dekoracija uklonjena. Početkom 20. stoljeća kavana Bauer postat će okupljalište protagonista domaće slikarske i književne scene²⁷ pa su interijeri bili uređivani da privuku upravo takvu klijentelu.

ADAPTACIJE TIJEKOM 20. STOLJEĆA

Na samom početku 20. stoljeća odvio se manji zahvat u mezani koji je služio kao poslovni prostor, a prema nekim podacima ondje se jedno vrijeme nalazio i ured tvrtke *Hönigsberg i Deutsch*. Do 1904. sjeverni je dio prema Ilici bio pregrađen u nekoliko

²⁵ HR-DAZG, GPZ-GGO, Frankopanska 2, *Nacrtna probušiti se imajućega vatrobрана zida u kući gdje Matilde Hönigsberg u svrhu povećanja kavane Bauer. Ilica broj 41, Hönigsberg i Deutsch*, 20. 4. 1899.

²⁶ HORVAT LEVAJ, KATARINA, 2021., 51.

²⁷ MARUŠEVSKI, OLGA, 2003., 115; SABOTIČ, INES, 2007., 176, 217-220.

manjih prostorija od kojih su neke izgleda bile najamni stan, s obzirom na to da je postojala kupaonica s kadom. U travnju iste godine *Hönigsberg i Deutsch* adaptiraju istočnu dvoranu prema Frankopanskoj, koju pregradnim zidom dijele na dva dijela.²⁸

Nekoliko adaptacija tijekom prve polovine 20. stoljeća izvest će i poznati arhitekt Aleksandar Freudenreich (1892. – 1974.) koji je naslijedio atelijer Hönigsberga i Deutscha te nakon smrti poznatog dvojca s Deutschevim sinom Pavlom nastavio poslovanje tvrtke koja se od 1923. zvala *Freudenreich i Deutsch*.²⁹ Kavana Bauer u međuvremenu je dobila novu vlasnicu Ivanu Pavelić, a s obzirom na to da je obuhvaćala i prizemlje Ilice 41a, koja je od Friedmanna prešla u ruke Schwartzovih, kavana je naznačena u zajedničkom vlasništvu i vjerojatno je tada stekla novo ime – *Kavana Croatia*. Freudenreich projektira promjene servisnih i nusprostorija kavane 1931. godine.³⁰ No, ubrzo nakon toga kavana je zatvorena, a nova adaptacija prizemlja izvodi se za dućane 1936. godine,³¹ kada se prostori velikih dvorana ponovno fragmentiraju u više manjih te se postavlja nova vanjska stolarija. Uređuje se i stan na prvom katu, a trgovine u prizemlju ponovno 1968. godine. Krajem osamdesetih godina obnovljena su i ulična pročelja. Početak 21. stoljeća kuća je dočekala u zapuštenom stanju.

POTRES 2020. I DEMONTAŽA KUPOLE

U potresu koji je pogodio Zagreb 22. ožujka 2020. godine kuća Hönigsberg teško je stradala. Ujutro u vrijeme potresa dućani su bili zatvoreni, ali su u nekim stanovima boravili stanari. Najjače je oštećen stan u potkrovlju, a stanari su na vrijeme izašli izbjegavši urušavanje ziđa. Na svim etažama nastale su pukotine u zidovima, osobito uz stropove te oko otvora vrata. Vrh tornjića, odnosno tambur kupole dobio je kose napukline na svim stranama (sl. 15) pa je postojala prijetnja urušavanjem. Već istoga dana postavljene su sigurnosne policijske trake kako bi se spriječilo kretanje ljudi oko ugla zgrade. Premda je Ilica bila zatvorena za promet, ostavljen je cestovni koridor iz Frankopanske prema Mesničkoj kako bi se vozilima moglo doći na Gornji grad, što je izazivalo dodatne vibracije na kući. Jedna od vatrogasnih dizalica koje su u prvom tjednu nakon potresa interventno obilazile grad podigla je dva čovjeka kako bi pokušali skinuti kupolu, no uvidjelo se da su toranj i kupola iznimne veličine te da ih nije moguće jednostavno demontirati. Kada je novi umjereni potres uzdrmao Zagreb 23. travnja,

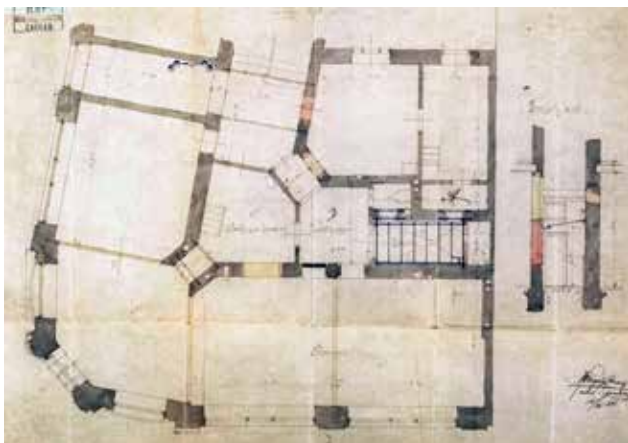
²⁸ HR-DAZG, GPZ-GGO, Frankopanska 2, *Nacrtna za preinaku međusprata u kući gdje M. Hönigsberg. Ugao Ilice i Frankopanske ulice, Hönigsberg i Deutsch*, 4. 6. 1904.

²⁹ ŽIVKOVIĆ, ZDRAVKO, 1992., 5.

³⁰ HR-DAZG, GPZ-GGO, Frankopanska 2, *Adaptacija kavane „Croatia“ za g.g. suvlasnike Pavelić, Frankopanska ul. 2 i gđu Klementinu Schwartz Ilica 41a, Aleksandar Freudenreich, travanj 1931.*

³¹ HR-DAZG, GPZ-GGO, Frankopanska 2, *Promjenbeni nacrt preuređenih prostorija u prizemlju zgrade na uglu Ilice i Frankopanske ul. br. 2, Građevno poduzeće A. Kabiljo, Zagreb, srpanj 1936.* HORVAT LEVAJ, KATARINA, 2021., 51-52.

11 Projekt uređenja Kavane Bauer u prizemlju, *Hönigsberg i Deutsch*, 1897. (HR-DAZG)

Design for the arrangement of the Bauer café at the ground floor, Hönigsberg and Deutsch, 1897 (State Archives in Zagreb)

pukotine na tornju su se intenzivirale. Pristupilo se izradi statičke analize s planiranim zahvatom demontaže kupole. Idućih dana injektirane su pukotine, a toranj je obujmljen remenjem kako bi se spriječilo rasprsnuće. Namjera je bila demontirati kupolu u komadu. U tu svrhu na više je mjesta kroz zidani tambur kupole izvedena platforma od čeličnih traverzi, a tambur od opeke je potom u cijelosti razgrađen.³²

Složena operacija skidanja kupole, koju je izvela tvrtka Spegra d.o.o. pod nadzorom inženjera Marija Todorica iz tvrtke Toding d.o.o, trajala je tjedan dana, a njezino spuštanje (sl. 16, 17) odvijalo se 30. travnja 2020. Teškoću su predstavljali kablovi tramvajske mreže i rasvjete ovješeni za tu zgradu i okolne zgrade, mimo kojih je trebalo spustiti kupolu na zemlju. U operaciju su bile uključene dvije goleme dizalice, jedna smještena u Ilici, kojom je trebalo podići kupolu, a druga u Frankopanskoj, gdje su u autokošari dva radnika učvršćivala užad. Kroz šupljinu nastalu uklanjanjem zidanog tambura ugrađena je, vodoravno kroz tornjić, provizorna platforma od čeličnih traverzi te je drvena krovna konstrukcija s limenom kapom učvršćena sajlama za dizalicu.³³ U potpunosti je zatvoren i zagrađen prostor za kretanje oko ugla Ilice i Frankopanske te je u ranim popodnevnim satima, uz prisutnost okupljenih građana i reportera na dostatnoj udaljenosti, kupola prvo podignuta u zrak, a potom spuštena nasred križanja otprilike jedan metar od tla. Nakon toga je pušten pješački promet, a u poslijepodnevnim satima je ovješena kupola položena na tlo uz samu zgradu na strani Ilice. Nekoliko dana kasnije ukrcana je na veliki tegljač i otpremljena u privremeno spremište Gradskog zavoda za zaštitu spomenika na Zagrebački velesajam.³⁴ Zbivanja oko

ove kupole bila su popraćena velikim interesom medija i javnosti, uz sveprisutnu želju da se ona jednoga dana vrati na obnovljenu zgradu (sl. 18).

TIPOLOŠKI I STILSKI KONTEKST

Uglovnica Hönigsberg istaknuto je djelo arhitekture historicizma u Zagrebu, ponajprije svojom urbanističkom impostacijom na križanju dviju najprometnijih trgovačkih ulica u gradu, što je efektno naglašeno ugaonim tornjićem s kupolom, bogatim neobaroknim oblikovanjem pročelja, ali isto tako i kombiniranom namjenom za stanovanje, poslovni prostor i trgovinu. Upravo prema posljednjem kuća je prepoznata kao tipološki značajan primjer stambeno-poslovne arhitekture 19. stoljeća,³⁵ u kojoj su poslovni sadržaji predviđeni već samim projektom, kako u organizaciji prostora, tako i vanjstinom prizemlja i mezanina koji su vizualno objedinjeni zajedničkim oblikovanjem te izdvojeni u odnosu na gornje, stambene etaže.

Kuća je nadalje važna i zbog neobaroknog stila, čije se prve pojave u zagrebačkoj arhitekturi historicizma povezuju upravo s *Hönigsbergom i Deutschem*, i to u desetljeću koje prethodi uglovnici Matilde Hönigsberg. Osamdesetih godina neobarokni se motivi javljaju postupno, u sklopu mješovitoga ornamentalnog repertoara raznih neostilova, a prva cjelovita ostvarenja neobaroka nastaju upravo u okviru Hönigsbergova djelovanja. Najraniji je primjer, koliko je zasad poznato, palača Halper (Strossmayerov trg 3, 1886.-87.),³⁶ a uslijedile su stambena zgrada Mavre Hönigsberga (Ilica 51-53a, 1887.-88.), palača Schlessinger (Strossmayerov trg 10, 1891.), palača Prister (Strossmayerov trg 2, 1893.), a kasnije i vlastita palača Lea Hönigsberga (Strossmayerov trg 8, 1898.),³⁷ sve najraskošnije donjogradske stambene rezidencije. Njima valja pridodati i dvije kuće koje omeđuju Frankopansku 2 u obje ulice, a također ih projektiraju *Hönigsberg i Deutsch*: onu u Frankopanskoj 2a za investitora Ivana Zimmermanna 1893. godine,³⁸ nastalu, dakle, godinu dana ranije, te u Ilici 41a za Annu Friedmann 1894. godine.³⁹ Povrh svega, povezuje ih i oblikovanje pročelja u neobaroknom stilu.

Palača Halper s Frankopanskom 2 dijeli i neobarokni stilski vokabular 17. stoljeća, za razliku od ostalih Hönigsbergovih djela u kojima prevladava zrelobarokna i rokajna dekoracija 18. stoljeća. Riječ je o oblicima prozorskih nadstrešnica unutar kojih se javljaju kartuše i drugi ornamenti, obliku

³⁵ MAROEVIĆ, IVO, 1987., 176.

³⁶ DOBRONIĆ, LELJA, 1983., 106; KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, 1996., 406, 461.

³⁷ DOBRONIĆ, LELJA, 1983., 109, 112-114; HORVAT LEVAJ, KATARINA, 2020., 67-86.

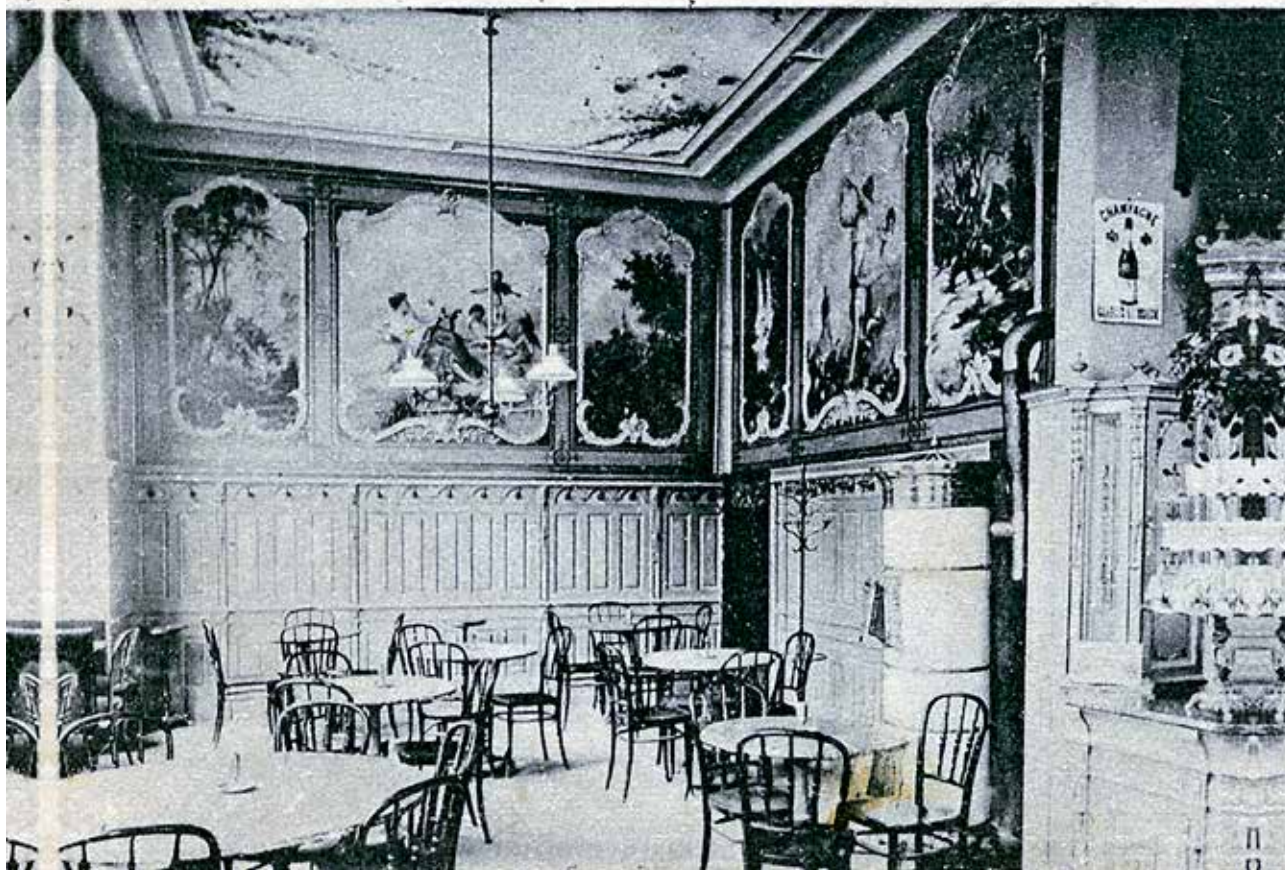
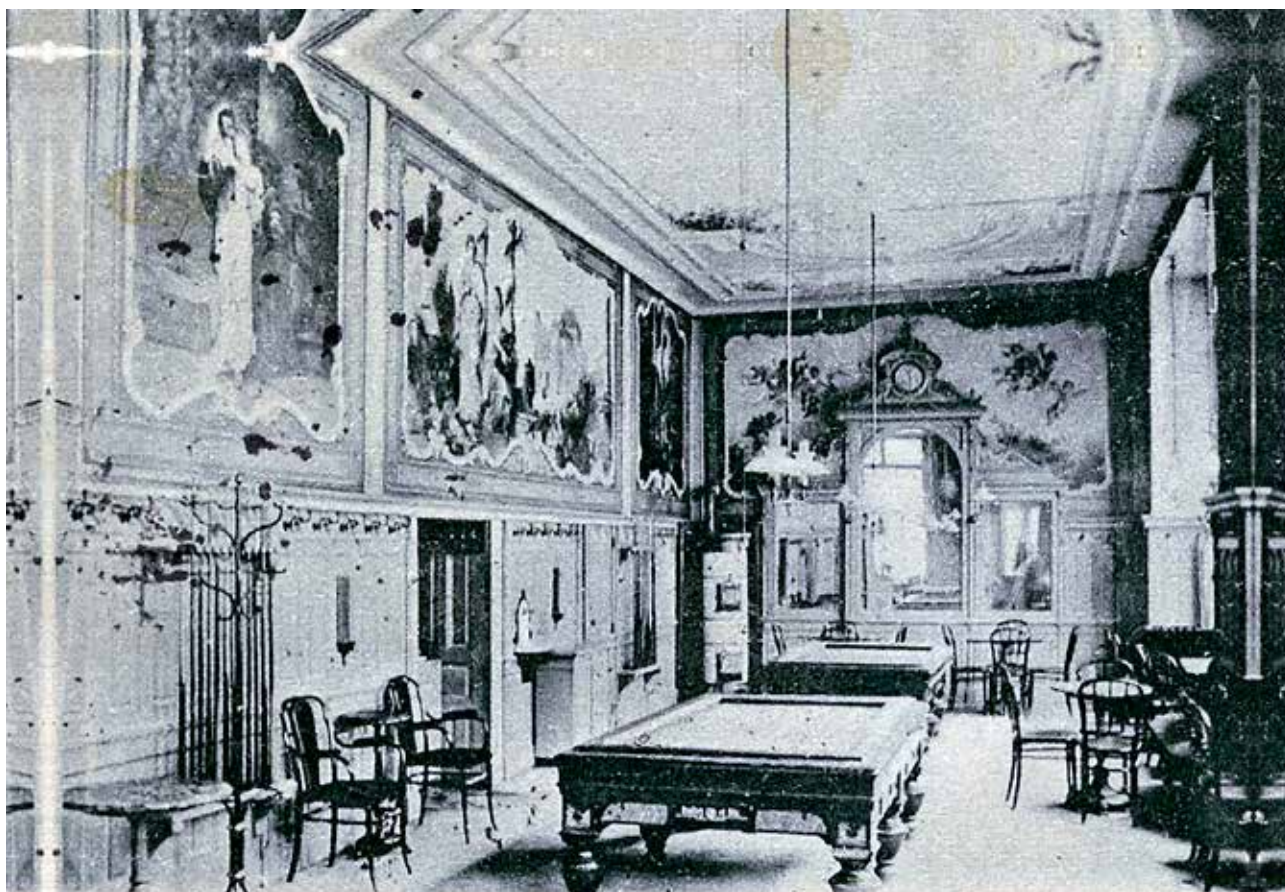
³⁸ HR-DAZG, GPZ-GGO, Frankopanska 2a, *Gradnja gosp. Ivana Zimmermanna*, Hönigsberg i Deutsch arhitekti i graditelji, Zagreb, 17. 3. 1893.; BELAMARIĆ, JOŠKO, 2021., 53.

³⁹ HR-DAZG, GPZ-GGO, Ilica 41a, *Nacrt za dvokatnu kuću u Ilici na jednom dielu kuće br. 41 za gospodj. Annu Friedmann*, Hönigsberg i Deutsch arhitekti i graditelji, 4. 2. 1894.; DOBRONIĆ, LELJA, 1983., 129.; HORVATINČIĆ, SANJA, 2021., 295.

³² TODORIĆ, MARIO; BOGDAN, ANĐELA, 2020., 456.

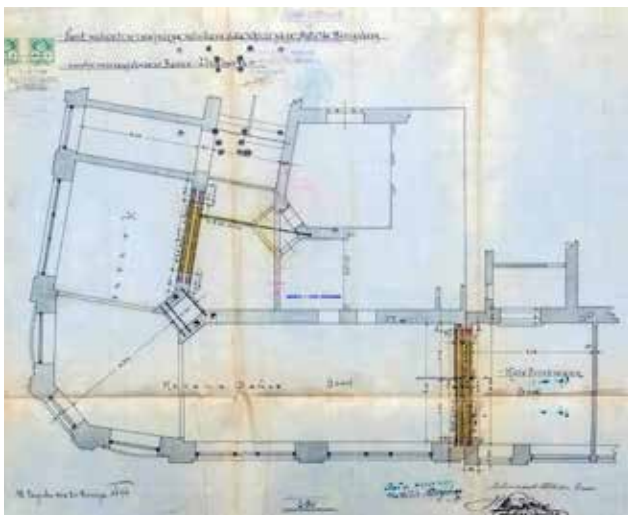
³³ TODORIĆ, MARIO; BOGDAN, ANĐELA, 2020., 457.

³⁴ DAMJANOVIĆ, DRAGAN, 2021., 261-262. Kupola nije deponirana u spremište, već na travnjak pored zgrade, pri čemu je osim izloženosti atmosferijama sada dodatno ugrožena zemnom vlagom.

12 Interijeri kavane na razglednici, 1897. (MGZ)

Interior of the café depicted on a postcard, 1897 (Zagreb City Museum)

13 Projekt proširenja Kavane Bauer u prizemlju, *Hönigsberg i Deutsch*, 1899. (HR-DAZG)

Design for the extension of the Bauer café at the ground floor, Hönigsberg and Deutsch, 1899 (State Archives in Zagreb)

14 Interijer južnog dijela kavane s vidljivim proširenjem prema zapadu, oko 1899. (MGZ)

Interior of the southern part of the café with a visible extension towards the west, around 1899 (Zagreb City Museum)

balustrima bogato dekoriranoj friznoj zoni, kao i krovnoj ogradi sa skulpturama, čestoj na palačama 17. stoljeća. Iako se ranije držalo da je palačom Halper uveden i motiv kupole u zagrebačku arhitekturu kao neobarokni stilski izraz,⁴⁰ nešto raniju kupolu i vrlo slično pročelje projektirao je 1885. Ivan Plochberger na palači Grünwald (Boškovičeva 2) u istom bloku.⁴¹ Kupole postaju omiljeni motiv zagrebačkih uglovnica tih godina na potezima Lenuzzijeve potkove i u Ilici,⁴² a javljat će se na zgradama različitih, pa i mješovitih stilova. Kupole i kupolni ornamenti od lima, crijepa ili cementnih ploča mogle su i same imati raznovrstan stilski repertoar, a katkad su se isticale i polikromijom. Na uglovnici u Frankopanskoj 2 limena je krovna kupola imala četiri snažno istaknuta ugaona režnja, s motivom kružnih diskova u nizu koji su je dijelili na četiri kriške, a one su bile obrađene limenim pločicama poput krljušti, dok je vrh bio zaključen fjalom s postoljem i šiljkom.⁴³ Kupola je u nekom vremenu popravljena pa je

40 DOBRONIĆ, LELJA, 1983., 106.

41 KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, 1996., 118.

42 Kupole mogu zaključivati ugaoni rizalit, polukulu, toranj ili erker, mogu se nalaziti na sredini pročelja ili pak u tlocrtnom središtu građevine. Kod palače Grünwald i Halper ugao je oblikovan kao polukula cijelom visinom zgrade te nadvišen kupolom, dok je na zgradi Matice hrvatske (F. Kondrat, 1886.) i palači Kulmer (A. Seć, 1887.) erker u zoni gornjih etaža, koji ima kupolu, s tom razlikom da su erkeri ondje kružni, odnosno poligonalni, za razliku od Frankopanske 2 gdje je erker pravokutan. Pravokutni ugaoni erker nadvišen manjom kupolom javit će se na palači Schlessinger (H&B, 1891.) te nizu skromnijih stambenih kuća, dok veće erkere s kupolama nalazimo, primjerice, na zgradi Oktogona (J. Vancaš, 1898. – 1900.). Datacije i autorstva u: KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, 1996., 116, 438.

43 Među zagrebačkim primjerima najslabija je kupola na palači *Narodnih novina* (Frankopanska 26 – Prilaz Gjura Deželića 2), građena 1891. prema projektu Kune Waidmanna CVITANOVIĆ, ĐURĐICA, 1969., 39-42. Osmerostrana kupola ondje je također podijeljena jakim režnjevima na četiri kriške, ali je niže tambura, a prozori su izvedeni kao lukarne na limenom konveksnom dijelu, dok su kod Hönigsberga na zidanom tamburu. Još neke sličnosti u dekoraciji očite su u motivima balustrada na parapetu prvog kata, girlandama na vijencu, kao i kartušama unutar zabata.

dekoracija reducirana, sudeći prema povijesnoj fotografiji nastaloj neposredno nakon izgradnje. Kupole inače nalazimo na većem broju javnih i poslovnih zgrada (HNK, Umjetnički paviljon, Učiteljski dom itd.), često od različitog materijala (željezo, staklo), a zanimljivo je da se na većini njih pojavljuju *Hönigsberg i Deutsch*, ako ne kao projektanti, onda kao izvođači, pa se svakako može reći da je njihovim djelovanjem afirmiran ovaj motiv u zagrebačkoj arhitekturi.

Domaća je arhitektonska scena pomno pratila europske trendove, o čemu svjedoči kuća Gavella (Jelačićev trg 6), projekt Kune Waidmanna iz 1889., za koju je lokalni tisak pisao da je građena u *modernom barok-slogu*.⁴⁴ Sklonost neobaroknom stilu *Hönigsberga i Deutsch* nesumnjivo je uvjetovana bečkim trendovima tih desetljeća, kada je imučno građanstvo, kakvom su i sami pripadali, često biralo barok kao uzor i inspiraciju za stanovanje, kako u vanjštini tako i u organizaciji prostora te interijeru. No, kod dvojice arhitekata moralo je biti presudno i školovanje na *Technische Hochschule*, kod Heinricha von Ferstela i Karla Königa (1841. – 1915.). König je projektirao gotovo isključivo neobarokne zgrade,⁴⁵ često s ugaonim kupolama, a na nekima se mogu naći i paralele s Hönigsbergovim radovima. Elementi s Frankopanske 2 mogu se nazrijeti na zgradi na Führichgasse 8 iz 1885.-86. (sl. 19)⁴⁶ koja ima pravokutni ugaoni erker položen na visoke vultne konzole, zonu mezanina koja se ovdje proteže kroz čak dvije etaže, pri čemu je *piano nobile* četvrta etaža, i to s prozorima s trokutastim i segmentnim nadstrešnicama, dok posljednja etaža ima segmentno zaključene prozore i vijenac s kartušama.

44 CVITANOVIĆ, ĐURĐICA, 1969.

45 HORVAT LEVAJ, KATARINA, 2020., 80; WAGNER RIEGER, RENATE, 1966., 36-37.

46 **Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Wien. I. Bezirk – Innere Stadt*, Wien, 2007., 695-696.

15 Toranj napuknut u potresu, travanj 2020. (foto: M. Todorić)
The tower cracked in the earthquake, April 2020
(photo: M. Todorić)

16 Demontirana kupola, travanj 2020. (foto: P. Puhmajer)
The dome demounted, April 2020 (photo: P. Puhmajer)

Poticaje za kreaciju zagrebački su arhitekti pronalazili i u bečkim arhitektonskim časopisima toga vremena. Među prikazima novosagrađenih stambenih i trgovačkih zgrada u Beču i drugdje, s nacrtima i fotografijama, u nekoliko su navrata objavljeni i zagrebački radovi *Hönigsberga* i *Deutscha*.⁴⁷ U časopisima se inače moglo vidjeti mnogo konceptualno sličnih rješenja, s ugaonim erkerima i polukulama nadvišenim kupolama te bujnom neobaroknom dekoracijom. Tako se na Frankopanskoj 2 mogu razaznati motivi s različitih zgrada, bilo na kompozicijskoj razini (kao što je npr. stambena zgrada u 17. bečkom okrugu, arhitekti: Kupka i Orgelmeister, 1891.)⁴⁸, ili pak u formi, primjerice kombinacijom obrade opekom i žbukom (zgrada na Rilkeplatz 1, arhitekt Karl Titttrich, 1891.).⁴⁹

Ipak, najsnažniji bečki uzor kuće Hönigsberg, koji je objedinio najsličnije oblikovanje i poslovno-stambenu namjenu, zgrada je američkog osiguravajućeg društva *New York* na Grabenu 8, građena 1886. prema projektu arhitekta Carla Schumanna (1827. – 1898.) u suradnji s

17 Demontaža kupole, 30. travnja 2020. (foto: P. Puhmajer)
The demounting of the dome, 30 April 2020, (photo: P. Puhmajer)

47 DOBRONIC, LELJA, 1983., 108.

48 *Wohnhaus im 17. Bezirk in Wien, u: *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, 36, 2. 6. 1892., Blatt 68.

49 *Geschäfts und Wohnhaus in Wien, u: *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, 20, 11. 2. 1892., Blatt 36.

18 Pročelje bez tornja, rujan 2021. (foto: J. Kliska)

The facade without the tower, September 2021 (photo: J. Kliska)

Theodorom Bachom.⁵⁰ Sličnosti se očituju u više aspekata u vanjskom oblikovanju, ali i tlocrtnim obilježjima. U prvom redu riječ je o tlocrtu predodređenom uglovnim položajem kuće, gdje ugao nema pravi kut nego je koso zasječen te ima istaknut erker u gornjim etažama, nastavljajući se u tornjić s kupolom. Prizemlje i mezanin rezervirani su u cijelosti za trgovinu, što je i naznačeno na pročelju odvajanjem od gornjeg dijela, a u stambeni dio ulazi se kroz jedno od bočnih krila hodnikom koji vodi na stubište smješteno na začelju. U prvom katu je poslovni uredski prostor, a tek od drugog kata naviše smješteno je

50 *Carl Schumann, u: *Architektenlexikon, Wien 1770–1945* <<https://www.architektenlexikon.at/de/573.htm>>; Walter Krause, Elisabeth Springer, Schumann Carl, arhitekt, u: *Österreichische Biographische Lexikon, 1815–1950, XI. Band: Scho-Schw*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1999., 366–367; **Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Wien. I. Bezirk – Innere Stadt*, Wien, 2007., 703–704.

stanovanje, pri čemu ugaone prostorije obuhvaćaju i dio erкера. Sve je vrlo slično kao u Zagrebu, ali većih dimenzija i kvadrature. I pročelja su znatno raskošnija, ovdje oblikovana u kombinaciji neorenesansnog i neobaroknog stila. *Piano nobile* je naglašen prozorima snažno istaknutih nadstrešnica unutar kojih su kartuše, a slične su proporcije osmerokutnog tornjića te kupole na njegovu vrhu, premda drukčijeg dekorativnog repertoara.

Iako je Schumann projektirao brojne stambeno-poslovne zgrade u središtu Beča i oko Ringa, pitanje uzora u ovom slučaju zasigurno nije povezano s projektantom. Zgrada *New York* toliko je upečatljiva na središnjem bečkom trgu, ujedno i glavnoj trgovačkoj zoni, da je mogla poslužiti kao inspiracija mnogima. Štoviše, objavljena je 1887. u časopisu *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, uz napis da je stari Graben poljepšan gradnjom veličanstvene

19 Beč, zgrada na Führichgasse 8 (izvor: <https://de.wikipedia.org>)
Vienna, the building at 8 Führichgasse (source: [//de.wikipedia.org](https://de.wikipedia.org))

20 Beč, zgrada Osiguravajućeg društva New York na Grabenu 8, fotografija u časopisu *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, 1887.

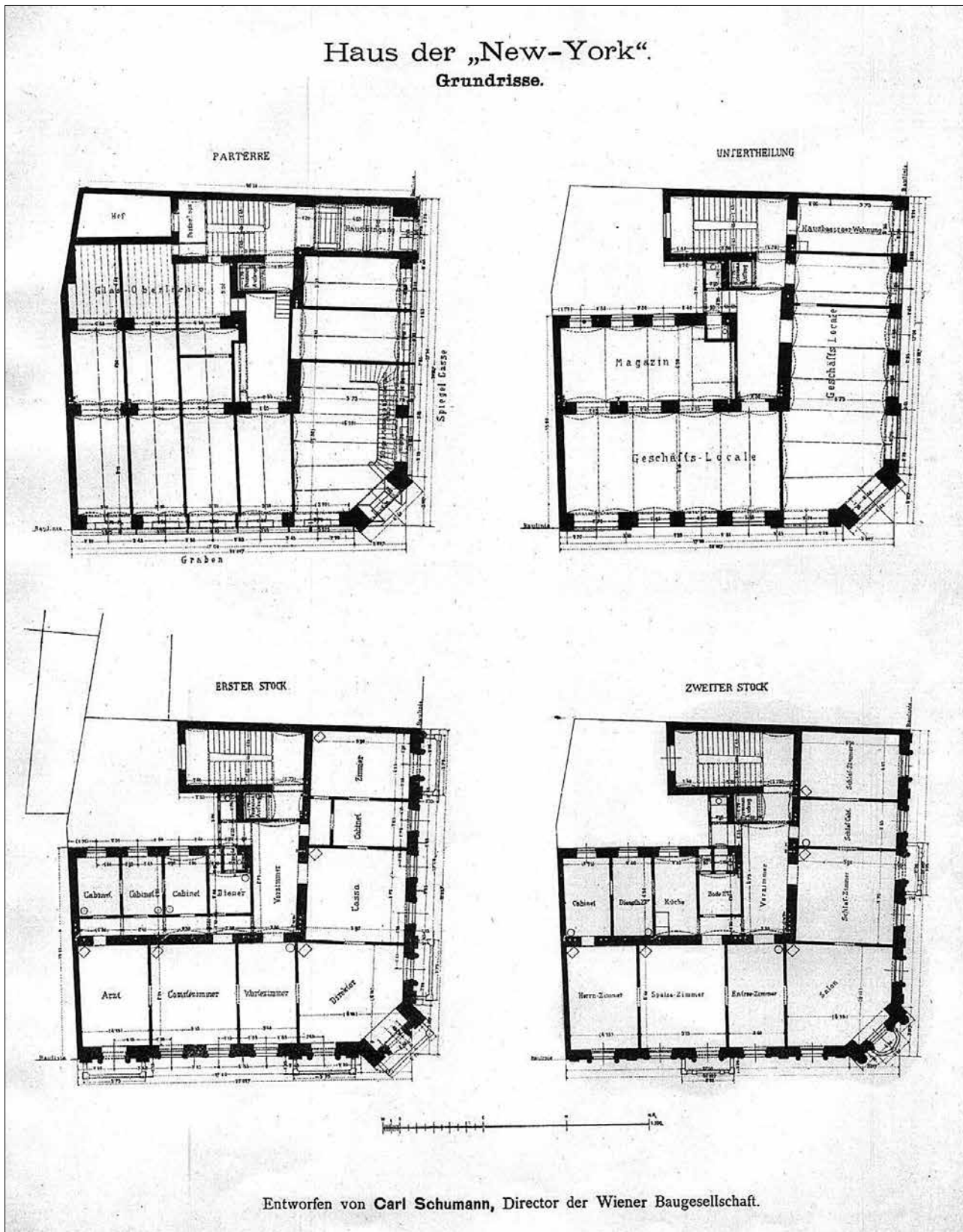
Vienna, the New York Insurance Company building at 8 Graben, from *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, 1887

moderne zgrade, baš kao u Parizu i Berlinu, gdje spomenuta tvrtka ima sjedište.⁵¹ U prilogu su prikazani tlocrti i fotografija pročelja (sl. 20, 21)⁵² pa su arhitekti u cijeloj Monarhiji mogli vidjeti najsuvremenije rješenje jedne poslovne zgrade netom podignute u prijestolnici. Svojim projektom Hönigsberg nije doslovno kopirao bečku zgradu, već se prvenstveno nadahnuo njenom vizurom.

⁵¹ *Zu unseren Beilagen, u: *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, 8, 17. 11. 1887., 89.

⁵² *Haus der „New York“, u: *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, 8, 17. 11. 1887., Blatt 4 i 5.

Citirao je njezine obrise, formu, položaj i kompoziciju, ali je donio vlastiti stilski vokabular i projekt prilagodio zagrebačkom mjerilu. Kao da je htio prenijeti taj poslovno-trgovački ambijent Beča u Zagreb, i to upravo u ulicu, središnju trgovačku arteriju Donjega grada. U tome je svakako i uspio, stvorivši za Zagreb arhitekturu visoke urbanističke i estetske kvalitete.

21 Beč, zgrada *Osiguravajućeg društva New York* na Grabenu 8, tlocrti u časopisu *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, 1887.
Vienna, the New York Insurance Company building at 8 Graben, from *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, 1887

LITERATURA

- BAGARIĆ, MARINA, Arhitekt Otto von Hofer i plemićka obitelj Vranyczany-Dobrinović, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 37 (2013.), 145-158.
- BELAMARIĆ, JOŠKO, Kuća Zimmermann. Frankopanska 2a, *Program cjelovite obnove povijesne jezgre grada Zagreba. Blok 19. Konzervatorski model*, ur. K. Horvat Levaj, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2021., 53-60.
- CVITANOVIĆ, ĐURĐICA, *Arhitekt Kuno Waidmann*, Zagreb, 1969.
- DAMJANOVIĆ, DRAGAN, *Veliki zagrebački potresi*, Zagreb, 2021.
- * *Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Wien. I. Bezirk – Innere Stadt*, Wien, 2007.
- DOBRONIĆ, LELJA, *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, Zagreb, 1959.
- DOBRONIĆ, LELJA, *Zagrebački arhitekti Hönigsberg i Deutsch*, Zagreb, 1965.
- DOBRONIĆ, LELJA, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb, 1983.
- * *Geschäfts und Wohnhaus in Wien, Wiener Bauindustrie-Zeitung* 20 (11. 2. 1892.), Blatt 36.
- * *Haus der „New York“, Wiener Bauindustrie-Zeitung* 8 (17. 11. 1887.), Blatt 4, 5.
- HIRC, DRAGUTIN, *Stari Zagreb: Kaptol i Donji grad*, svezak 2, Zagreb, 2008.
- HORVAT LEVAJ, KATARINA, Palača Prister arhitekata Hönigsberga i Deutscha i bečka izvorišta neobaroka u zagrebačkoj arhitekturi historicizma, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 44/2 (2020.), 67-86.
- HORVAT LEVAJ, KATARINA, Kuća Hönigsberg. Frankopanska 2 / Ilica 41, *Program cjelovite obnove povijesne jezgre grada Zagreba. Blok 19. Konzervatorski model*, (ur.) K. Horvat Levaj, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2021., 41-52.
- HORVATINČIĆ, SANJA, Kuća Friedmann-Švarc. Ilica 41a, *Program cjelovite obnove povijesne jezgre grada Zagreba. Blok 19. Konzervatorski model*, (ur.) K. Horvat Levaj, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2021., 295-302.
- * Hönigsberg, Lavoslav (Lav, Leo), Židovski biografski leksikon, URL: <https://zbl.lzmk.hr/?p=454> (1. 9. 2021.)
- IVELJIĆ, ISKRA, *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, Zagreb, 2007.
- KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, *Zagrebačka zelena potkova*, Zagreb, 1996.
- KRAUSE, WALTER; SPRINGER, ELISABETH, Schumann Carl, arhitekt, *Österreichische Biographische Lexikon, 1815-1950, XI. Band: Scho-Schw*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Beč, 1999., 366-367.
- MAROEVIĆ, IVO, Prijedlog za tipologiju stambene arhitekture u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 11, 1987., 165-185.
- MARUŠEVSKI, OLGA, Stare zagrebačke kavane, *Kaj* 1-2 (2003.), 97-120.
- PAVKOVIĆ, MARTINA, *Arhitekt Vjekoslav Bastl*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2017.
- SABOTIČ, INES. *Stare zagrebačke kavane i krčme s kraja 19. i početka 20. stoljeća*, Zagreb, 2007.
- TODORIĆ, MARIO; BOGDAN, ANĐELA, Zaštita kulturne baštine nakon potresa, *Građevinar* 5 (2020.), 453-458.
- WAGNER RIEGER, RENATE, Karl König, arhitekt, *Österreichische Biographische Lexikon, 1815-1950, IV. Band: Knolz-Lange*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Beč, 1966., 36-37.
- * *Wohnhaus im 17. Bezirk in Wien, Wiener Bauindustrie-Zeitung* 36 (2. 6. 1892.), Blatt 68.
- * *Zu unseren Beilagen, Wiener Bauindustrie-Zeitung* 8 (17. 11. 1887.), 89.
- ŽIVKOVIĆ, ZDRAVKO, *Aleksandar Freudenreich arhitekt i graditelj*, Zagreb, 1992.

IZVORI

- Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreba, Gradski građevni odsjek (HR-DAZG, GPZ-GGO)
- Muzej grada Zagreba, Zbirka fotografija (MGZ)
- Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, planoteka
- * *Album Agramer Neubauten, entworfen und ausgeführt von Hönigsberg & Deutsch, Architekten u. k.u.k. Hofbaumeister*, 1896-97.
- * *Architektenlexikon, Wien 1770-1945*, URL: <http://www.architektenlexikon.at>

Summary

MATILDA HÖNIGSBERG'S RESIDENTIAL AND RETAIL BUILDING AT 2 FRANKOPANSKA STREET IN ZAGREB

The paper discusses the history of the residential and retail building constructed in 1894, at the corner of the Ilica and Frankopanska Street in Zagreb, for the investor Matilda Hönigsberg, based on the designs of the Hönigsberg & Deutsch architectural studio. The designs and other historical documentation show the original appearance and the floor plan organization of the house, as well as the modifications it has undergone since its construction. The first and second floors included one upscale apartment respectively, while the ground floor and the mezzanine housed the Bauer Café, a famous gathering place of Zagreb's intellectual scene,

painters and writers. The Café had stucco and painted wall decoration, which was unfortunately taken down in the 20th century. The house has recently sustained damages in the 2020 earthquakes, when the tin roof dome had to be dismantled due to the cracks in the dome tower, and is currently awaiting restoration. The Hönigsberg house is important as an early example of a mixed-use building type in Zagreb with the residential and retail areas clearly distinguished in the building's outlook, while its lavish neo-baroque style was modelled on contemporary office buildings in Vienna, the imperial capital.

